

В.С. Майстренко, О.В. Корнев

АНТИУКРАЇНСЬКИЙ ТЕРОР ПІСЛЯ ДЕКЛАРОВАНОЇ „УКРАЇНІЗАЦІЇ”: ЧОМУ?

Автори досліджують комуністичний терор проти української національної еліти (інтелігенції) напередодні та під час Голодомору 1932 – 1933 рр. на Україні як одну зі складових частин геноциду української нації

Ключові слова: більшовики, еліта, інтелігенція, „петлюрівці”, „українізація”

Большеви́зм, підбиваючи Україну, виявив таку енергію, таку масу чортівської винахідливості, безоглядної консеквенції, диявольської хитрості, неабиякого державницького сприту, від якого заносить духом Івана Грізного і Петра I, що розірвати цю сполуку потрапить лише нація, що буде обдарована провідною кастою з рівносилою енергією, завзяттям і мудрістю. Коли нація, як тоді хмельничани, протиставить Петрам і Сталінім рівнорядну розмахом касту провідників

(Д. Донцов) [4, 323]

Кінець 1920-х – початок 1930-х років увійшов на сторінки української історії як найбільша трагедія України та українського народу. Втім, передувала цьому апокаліптичному часові короткотермінова доба НЕПу та „українізації”, коли помітно зріс життєвий рівень населення України (передусім найбільш працьовитої частини селянства), мали місце неабиякі досягнення української культури та значне піднесення української національної свідомості. На жаль, значна частина сучасних дослідників (передусім російських) не може або не хоче побачити причинно-наслідковий зв'язок між обома цими періодами.

Сьогодні українське суспільство поступово приймає оцінку Голодомору 1932 – 1933 рр. як геноциду українського народу, оскільки величезний масив інформації про трагедію українського села через засоби масової інформації нарешті глобально просякнув людську свідомість. Звичайно, після багаторічної інформаційної блокади тематики Голодомору 1932 – 1933 рр. це можна оцінювати як значне досягнення. Але ж окрім трагедії українського села були ще й паралельний розгром „українізації” та жакливі репресії проти української національної інтелігенції, а також знищення незалежної Української Автокефальної Православної Церкви... То чому ж трагедія української інтелігенції та УАПЦ залишаються „за кадром”? Адже геноцид української нації, який поза жодними сумнівами мав місце, – це не винищення однієї соціальної групи, а саме таке враження про події 1932 – 1933 рр. може відкластися в уяві достатньо освіченої, але знайомої виключно з інформацією зі ЗМІ людини. Отже, слід зазначити, що ефект від цього інформаційного прориву є несталим, оскільки від такого хаотичного нагромадження фактів поряд з цілком адекватною, але поз-

бавленою достатньою доказовою бази та належного теоретичного обґрунтування оцінкою виникає лише плутанина у головах більшої частини населення. Таким чином, метою цієї статті є визначення місця розгрома „українізації” та репресій проти української національної інтелігенції в українській національній катастрофі кінця 1920-х – початку 1930-х років.

Визначні ідеологи українського національного руху В. Липинський [10, 64] та Д. Донцов [4, 323] цілком справедливо узалежнювали національне звільнення України від формування національної еліти, яка стала б ядром української нації та своєрідним „локомотивом” визвольних змагань. Українці, втративши свою національну аристократію ще наприкінці середньовіччя, з початком нового та новітнього часу були змушені перекласти почесні обов’язки провідної верстви на національну інтелігенцію. Втім, на думку В. Липинського [10, 57 - 58] та Д. Донцова [4, 53], отруєна утопічним марксизмом та драгоманівським федералізмом українська інтелігенція не була здатна повести за собою народ. Як наслідок, Україна не використала свій шанс на створення власної незалежної держави на уламках Російської та Австро-Угорської імперій.

Звісно, говорити про те, що українська національна інтелігенція повною мірою врахувала негативний досвід з поразки національно-визвольних змагань ми не можемо. Скоріше навпаки, щиро повіривши декларованій більшовиками „українізації”, українські націонал-комуністи, колишні „петлюрівці” та їхні симпатки почали завзято розбудовувати УСРР, навіть не уявляючи тих наслідків, до яких у недалекому майбутньому призведе їхня надто плідна діяльність. Адаже не випадково, що ще на зорі „українізації” С. Петлюра у своєму листі до одного з лідерів цієї політики О. Шумського від 3 листопада 1923 р. назвав „українізацію” „певним тактичним рухом з боку частини більшовиків” та висловив припущення, що в недалекому майбутньому вона „буде облишена” [34, 121].

Опір, який зустріли на своєму шляху більшовицькі неоколонізатори в ході громадянської війни від неросійських народів зруйнованої Російської імперії наштотувув більшовиків на перегляд своєї великодержавницької політики. Як наслідок, після проголошеного 1923 р. на XII з’їзді РКП(б) курсу на „коренізацію”, складовою частиною якого була декларована „українізація”, українська національна інтелігенція, яка раніше становила мозок альтернативних КП(б)У політичних партій, тепер або перейшла до комуністичної партії, або зовсім відійшла від політичної діяльності. Багато з тих, що увійшли до КП(б)У, використовувались саме в тих галузях, які потребували достатньо високої інтелектуальної підготовки. Колишні боротьбисти, меншовики, есери займали керівні посади в Наркоматі освіти, правліннях трестів, банків, були ректорами вищих навчальних закладів, редакторами газет і т.п. [31, 21]. Зусиллями цих людей та завдяки вдавано доброзичливому ставленню центральної та місцевої влади протягом 1920-х років відбувся справжній переворот у свідомості широких мас населення України.

Українська мова на 1923 р. остаточно зрівнялася за своїм статусом з російською (на українську мову переводилося, зокрема, партійне діловодство), а 1926 р. за нею було фактично закріплене панівне становище (адже усі держслужбовці та студенти відтепер мали складати обов’язкові іспити з української мови). У своїй боротьбі за відновлення історичної справедливості провідники „українізації” зіткнулися з вели-

чезним опором з боку великодержавників в Україні та поза її межами, які вустами другого секретаря ЦК КП(б)У виголосили „теорію боротьби двох культур” та наполягали на недоречності заміни більш „високої” російської культури (культури міста, культури пролетаріату) на більш „низьку”, українську (культуру села). Один з найбільш авторитетних українських більшовиків М. Скрипник виступив з рішучим засудженням такої позиції, працюючи над розробкою національного питання й обґрунтовуючи тезу повної дерусифікації України всупереч абсурдній теорії Д. Лебеда, „вільність” „боротьби культур” якого зводилася до підтримки партією та урядом російської культури за гроші української громадськості [18, 258]. За наполяганням М. Скрипника панівний статус російської мови на Україні зберігався лише на території районів або розташованих у сільській місцевості населених пунктів, де більша частина населення була російською [34, 122 – 133].

Величезним досягненням „українізації” було заснування в роки керівництва М. Скрипника Наркоматом освіти УСРР (1927 – 1933 рр.) незалежного від Комінтерну українського комуністичного грошового фонду під назвою Закордонне бюро допомоги, за сприяння якого з’явилася значна кількість українських шкіл на Кубані, Воронезьчині, Курщині та у Казахстані, куди надсилали вчителів і взагалі культурно-просвітніх працівників, а також українську літературу. І ці заходи також протягом дуже короткого терміну призвели до значного піднесення української національної свідомості серед населення перелічених регіонів, яким доведеться на початку 1930-х років повністю або частково розділити долю приреченої наслідками „українізації” на геноцид України, де завдяки зусиллям таких людей, як О. Шумський, М. Скрипник, М. Хвильовий та М. Волобуєв була напрацьована легальна теоретична база для боротьби проти колоніальної залежності України [18, 258].

Для людей, які не володіли українською або знали її погано влаштовувалися спеціальні курси, які були безкоштовними до 1927 р. Керівництво усіма українонавчними курсами було зосереджене в руках Центральних курсів українознавства, організованих у Харкові, які встановлювали навчальні програми та розсилали інспекторів, які мали перевіряти впровадження заходів „українізації” в різних установах [34, 124]. Такі заходи дуже швидко дали результат: протягом кількох років були українізовані не лише лекційна робота, бібліотеки, театри, засоби масової інформації та клуби, але й також музика (так, наприклад, був створений та успішно діяв джаз-оркестр з українськими народними інструментами та за тематикою української народної пісні) та навіть підприємства. Достатньо яскравий приклад успішного виконання завдань „українізації” демонструє, наприклад, Харківське відділення профспілки текстильників, серед проведених якою заходів фігурують, зокрема, такі: проведення трьохмісячника української культури, відзначення ювілею української книжки, зобов’язання всіх працівників апаратів спілок під час виконання службових обов’язків та завдань розмовляти виключно українською мовою, створення сприятливих умов для кредитування робітників українською літературою, культурний похід до театру імені І. Франка (п’єса М. Куліша „Мина Мазайло”), вивішування у червоних кутках та клубах відповідних гасел і плакатів, зобов’язання підприємств випускати по 25 примірників на рік україномовних газет „Комуніст” та „Робітничий Пролетар”, організація бібліотеками масових художніх вечорів у клубах, зустрічі читачів з письменниками, диспути між читачами, виставки української художньої літератури, складання рекомендованих списків української літе-

ратури, організація художніх читанок української літератури у цехах та гуртожитках, переведення видавництва газети „Канатка” виключно на українську мову, вистави української музичної філії тощо [35, 18]. І ці прості, на перший погляд малозначущі, заходи мали приголомшливий ефект.

Той факт, що на харківських текстильних фабриках „Канатка” та „Червона Нитка”, де пропорційна частина українців складала на 1929 р. відповідно 35% та 29%, українські книжки читали 45% робітників на кожній, що можна вважати переконливою перемогою справи „українізації” [35, 18]. Ця тенденція, коли б вона не була жорстко обірвана на початку 1930-х років, об’єктивно призвела б до зміни обличчя найбільших міст України (Харкова, Києва, Одеси та ін.), які в недалекому минулому так несамовито підтримували „своїх” великодержавників під будь-яким прапором (білогвардійським або більшовицьким) проти „чужих” „петлюрівців”. І рушійним механізмом здійснюваних в українському місті перетворень була, безперечно, українська національно свідомо інтелігенція, завдяки зусиллям якої місто нарешті пішло назустріч селу.

Ставлення більшовиків взагалі, а також Й. Сталіна та його поплічників зокрема, до інтелігенції як соціальної групи завжди було негативним, і жодна „лояльність” інтелігентів не могла змінити їхньої думки. Головний сталінський „фахівець” з „українського питання” Л. Каганович помітив, зокрема, ще 12 травня 1926 р. на засіданні ЦК КП(б)У ту обставину, що „частина інтелігенції ... у своїй ідеології відбиває ідеологію зростаючого сільського куркуля і міського непмана” [31, 26]. „Нас чекають великі труднощі саме з цією частиною інтелігенції, котра під видом лояльності до Радянської влади буде намагатися укорінюватися в нашому радянському організмі”, - підсумував свою думку Л. Каганович [там само]. Міський перепис 1923 р. зафіксував в Україні 334,7 тис. службовців, з яких власне розумовою працею займалося приблизно 200 тис. осіб. Судячи з усього, наявна в Україні інтелігенція не влаштувала владу ні за кількістю, ні, що було визначальним, за своїми світоглядними позиціями.

Більшовики розробили достатньо гнучку позицію щодо інтелігенції. Фахівців намагалися використовувати як для нагальних соціальних і економічних потреб незважаючи на їх світогляд, так і для підготовки власної, так званої робітничо-селянської, чи соціалістичної інтелігенції. Після виконання відведених їй функцій дореволюційна інтелігенція витіснялася з усіх сфер суспільно-економічного і культурного життя [20, 95]. Українська ж „буржуазно-націоналістична” інтелігенція, з огляду на особливу свою шкідливість, мала бути покарана особливо суворо.

Розгром „українізації”, а також репресії проти її натхненників і провідників, а в перспективі й широких мас „споживачів” ретельно готували ще в розпал „українізації”. Яскравим свідченням цього є, зокрема, складений 4 вересня 1926 р. заступником голови ДПУ УСРР К. Карлсоном (у часи Голодомору виконував обов’язки керівника Харківського відділення цієї каральної структури), помічником начальника Секретного відділу (СВ) О. Абуговим та виконуючим обов’язки начальника І-го відділення СВ Б. Козельським закритий лист під назвою „Про український сепаратизм”. Автори цього листа констатують наявність „розвитку серед української громадськості націоналістичних ідей сепаратистського характеру”, які поширюються

шляхом більш ефективної „культурної роботи”, що прийшла на зміну „збанкрутілому гаслу збройної боротьби за незалежність” [33, 293]. Водночас у листі відмічалося, що „серед української громадськості починає впливати на поверхню ідея національної державності”, що особливо стурбувало авторів листа, оскільки „робота українських шовіністів щодо виховання села в дусі ненависті до Москви дає помітні результати, особливо, в середовищі молоді” [33, 294 – 295].

Вкрай небезпечним, на думку чільників ДПУ УСРР, було збереження високого авторитету в середовищі української громадськості (зокрема й селянства) постаті загиблого від кулі радянського агента С. Шварцбарда лідера українських національно-визвольних змагань С. Петлюри [33, 300]. Таким чином, керівники ДПУ УСРР намітили критерії, за якими в недалекому майбутньому мали здійснюватися репресії проти українства, котрим судилося перерости в один з найстрахітливіших геноцидів в історії людства: „...Мова, нація, культура, територія, суверенність” [33, 297]. Містить згаданий документ і приховані географічні межі майбутнього злочину: „Зі статуту, знайденого під час обшуку в одного з учасників [української націоналістичної] організації ... можна зробити висновок, що організація ставила за мету об'єднання селян України, Кубані, Криму, Західного Дону, Південної частини Курської та Воронежської губерній в одну міцну організацію („Українське селянське об'єднання”)” [33, 298].

Як бачимо зі сторінок цитованого вище документу, роль української інтелігенції у роздмухуванні сепаратистських настроїв була дійсно визначальною, і це підтверджують спогади очевидців. Так, наприклад, О. Костюк (народилася 1899р. на Ізюмщині, в Харківській області, на час опитування мешкала в діаспорі), була у зазначений період викладачем із соціального виховання у м. Харкові, а дещо пізніше стала асистентом на кафедрі в одному з міст Донбасу. Ця жінка належала до тієї частини національно свідомої української інтелігенції, яка підтримувала тісні стосунки із селом (передусім завдяки родинним зв'язкам). О. Костюк повідомила, що її родина брала участь в українському національному русі ще до 1917 р. Жінка говорить про захоплення української інтелігенції декларованою з 1923р. українізацією та співчуття до її репресованих чільників - О. Шумського та М. Скрипника. О. Костюк стверджує, що наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. серед репресованих інтелігентів переважали українці, в якості прикладів вона називає дефектолога І. Соколянського, колишнього члена КПЗУ Ю. Мазуренка, який очолював Інститут Стандартів, родину фізиків та фізико-хіміків Петренків. Очевидець свідчить про масову підтримку в середовищі української інтелігенції та селянства незалежної УАПЦ. Свідок також наполягає на існуванні політичного дисидентства у середовищі української інтелігенції (велика симпатія до С.Петлюри, ностальгія за петлюрівським режимом та зародження у підсумку ядра національно-політичного відродження – очолюваної С. Єфремовим „Спілки визволення України”). Жінка розповідає про потужний антирадянський рух у сільській місцевості на Сумщині та Ізюмщині, кваліфікуючи репресії щодо української інтелігенції як свідоме «обезголовлювання» невдоволеного селянства з метою запобігання внесенню елементів організації до селянського руху опору. О. Костюк також стверджує, що частина української інтелігенції добре розуміла справжній, національно-політичний, характер подій 1932 – 1933 рр. у містах та селах УСРР [26, 558 – 565]. Саме такими були настрої української інтелігенції до, після та під час антиукраїнського терору кінця 1920 – початку 1930-х років.

Політичні баталії з приводу „українізації” в УСРР та поза її межами вирували з 1925 до 1931 року, ведучи до цілковитої перемоги „українізаторів”. Й. Сталін та його поплічники, чия влада лише почала утверджуватися в СРСР у зазначений період, втратили контроль над випущеним В. Леніним з метою заспокоїти українство та повернути симпатії західних українців „джином” „українізації”. Замість заспокоєння УСРР та перетворення її на новий український „П’ємонт”, до якого за наявності сприятливих обставин могли добровільно приєднатися західноукраїнські землі, більшовики отримали небезпечний осередок сепаратизму, який міг незабаром вибухнути та ще й отримати допомогу від войовничого „імперіаліста” маршала Ю. Пілсудського, який встановив свою диктатуру в сусідній Польщі саме 1926 р. З початком розгортання насильницької „колективізації” ситуація в Україні стала ще більш загрозливою. У березні 1928 р. найближчим поплічником Й. Сталіна Л. Кагановичем, котрий ще 1927 р. в якості секретаря ЦК КП(б)У розпочав відкриту боротьбу проти „українізації” та повалив одного з її керівників – О. Шумського, була помічена найбільш небезпечна тенденція. На думку Л. Кагановича, „кампанія хлібозаготівель [1928 р.] призвела до зростання шовінізму”, ним були помічені „балачки”, що це „Москва забирає хліб і цукор”, і, що особливо важливо, ці настрої походять „не лише згори” (від інтелігенції), „а й знизу” (від селян). Отже, інтелігенція порушила питання про колоніальне правління Москви, а тепер його поширюють „куркулі” [32, 15 – 16]. Зважаючи на останню обставину, Кремль не міг не реагувати. Дослідник Л. Гриневич стверджує, що „колективізація” стала одним із вирішальних факторів політизації української спільноти, „...посиливши національну солідарність у масі українського населення та прискоривши інкорпорацію в суспільну свідомість ідеї самостійної України як політичного ідеалу нації” [30, 51]. Однак у своєму прагненні втримати Україну Й. Сталін та його поплічники не збиралися ні перед чим зупинятися, готуючи для українства такий удар, після якого воно не повинно було піднятися.

Як бачимо, сприятливий ґрунт для міжетнічної ворожнечі в УСРР був, але Україна кінця 1920 – початку 1930-х років цього явища на собі майже не відчувала. Однак у стосунках національно свідомої української інтелігенції з представниками інших національностей були певні „гострі кути”. Власне, це підтверджують свідчення цитованої раніше О. Костюк. Свідок стверджує, що взаємини між представниками української та єврейської інтелігенції були в цілому нормальними, навіть дружніми, не дивлячись на позицію Л. Кагановича та деяких інших українофобів-урядовців єврейського походження. „Ну, а з росіянами [стосунки склалися] по-різному: з ким добре, з ким вороже. Але дуже виявляти ворожість свою також ніяк було, якось мирилися”. – підкреслює очевидець [26, 562 – 563].

Утім, попри наявність в Україні сепаратистських настроїв, кидається в очі очевидна дезорганізованість опозиційного українства. Українська національно свідомо інтелігенція не мала розгалуженої мережі приписуваного їй національного підпілля, звісно, якщо не враховувати вигадані ДПУ „контрреволюційні буржуазно-націоналістичні організації”. В УСРР не було національних лідерів, які б могли і хотіли очолити національне повстання. Не було готове до масового організованого повстання на час початку здійснення владою геноциду й невдоволене її діями українське селянство, яке навіть в часи НЕПу і навіть у такому регіоні, як Харківщина, не складало повністю зброю (про це свідчать, наприклад, карні справи народного суду с. Андріївка Балаклійського

району, чоловіче населення якого масово зберігало зброю, ухилялося від служби в Червоній Армії [36], а подекуди практикувало „куркульський бандитизм” [37], і все це мало місце не в період громадянської війни, а в середині – 2-ій половині 1920-х років). Таким чином, можна певно сказати, що українство мало необережність виявити свої сепаратистські настрої, але не було готове їх захищати, що й уможливило здійснення Й. Сталіним та його оточенням геноциду української нації. Але щоб здійснити спланований злочин проти народу, влада вважала за доцільне знешкодити „мозок” українства – інтелігенцію.

Передчуваючи плани Центру, співробітники секретного відділу ДПУ України почали розробляти „підозрілу” українську інтелігенцію ще з 1925 р., коли були „викриті” „Українська селянська партія” (вигадана широкорозгалужена „фашистська” організація з центром у Харкові, що готувала повалення радянської влади та встановлення „куркульсько-фашистської диктатури”), пов’язана з гетьманом П. Скоропадським уявна лівобережна „Гетьманська організація полковника Кобзи”, а також „Організація українських есерів” з центром у Харкові (нібито готувала повстання проти радянської влади) і петлюрівська контррозвідка [7, 239 – 242]. Однак по-справжньому серйозні втрати українська інтелігенція понесла навесні 1930 р., коли у приміщенні Харківського оперного театру відбувся сфальсифікований процес „Спілки визволення України”, безпосередніми жертвами якого стали 45 жертв, ще 700 чоловік були заарештовані невдовзі у зв’язку з цією справою, а загалом було заарештовано, знищено або заслано в ході процесу „СВУ” понад 30 000 осіб. Серед 45-ти головних фігурантів справи були 2 академіки ВУАН, 15 професорів вищих навчальних закладів, 2 студенти, 1 директор середньої школи, 10 вчителів, 1 теолог, 1 священник УАПЦ, 3 письменники, 5 редакторів, 2 кооператори, 2 правники і 1 бібліотекар. 15 підсудних працювали в системі ВУАН. 31 чоловік колись входив до різних українських політичних партій, один був прем’єр-міністром, два – міністрами уряду УНР, 6 – членами Центральної Ради. Між підсудними було 43 українці та два євреї, 42 чоловіки та 3 жінки [7, 244]. Засудженим інкримінувалися роздування „буржуазного націоналізму”, впровадження чужої культури, „шкідництво у справі розвитку національної української мови” та навіть „агентурна робота за завданнями контррозвідки деяких держав”. Головними діючими особами „СВУ” були оголошені академіки С. Єфремов та З. Марголіс, історик Й. Гермайзе, науковий співробітник ВУАН, редактор „Словника живої мови” Г. Голоскевич, викладач Київського інституту народної освіти, науковий співробітник ВУАН Г. Холодний та ін. Засуджені активно відроджували українську духовність, мову та літературу [17, 328], а після їхнього репресування на їхню спадщину було накладене зловісне „табу”. Більше того, „вірні сталінці” заходилися активно викорінювати науковий доробок „шкідників”, сприяючи новому „зближенню” російської та української культур з перспективою їхнього злиття (так, зокрема, погромником українства А. Хвилею був штучно наблизений до російського український правопис, був урізаний словниковий запас української мови, були знищені українські словники технічної термінології тощо). „Процес „СВУ” став сигналом для наступу проти національного відродження України”, - переконливо відмічає дослідник сталінізму В. Золотарьов [7, 244].

Найбільш гучною після „СВУ” була справа „Українського національного центру”, за справою якої були притягнуті 1931 р. видатні діячі української науки – істо-

рики-академіки М. Грушевський та М. Яворський. Першому було відведено роль керівника „центру”. Колишній чільник Центральної Ради М. Грушевський помер 1934 р. на чужині, не витримавши витонченої жорстокості допитів Л. Кагановича. Один з керівників „українізації”, переконаний націонал-комуніст М. Яворський був розстріляний 1937 р. [17, 329], але перед смертю в нього вистачило сили волі визнати свої комуністичні помилки та рішуче засудити більшовизм. Протягом 1932 – 1934 рр. були ліквідовані подібні до „СВУ” та „УНЦ” організації: „Українська військова організація” („УВО”), „Польська організація військова” („ПОВ”), організація українських есерів, а також був „викритий” заклот у сільському господарстві тощо [7, 205]. Саме за справою „УВО” будуть репресовані перекладач та популяризатор праць В. Леніна, особисто знайомий з „вождем” та Н. Крупською переконаний націонал-комуніст П. Дятлов (1933 р.) [25, 113 - 121], а також всесвітньо відомий театральний режисер-новатор Л. Курбас (1934 р.) [19, 122 - 138], яких розстріляють 1937 р. Втім, жорстоких репресій зазнавали не лише діячі „українізації” та наукова інтелігенція, але й найширші освічені кола українського суспільства, особливо тісно пов’язане з селянами вчительство [11, 139], оскільки для звинувачення органами ДПУ в „українському буржуазному націоналізмі” було достатньо „в повсякденному спілкуванні віддавати перевагу українській мові” [7, 117].

Протягом 1931 – 1934 рр., у розпал геноциду української нації, ДПУ УСРР було реорганізоване. В межах цієї каральної структури був створений та успішно діяв так званий Секретно-політичний відділ, який складався з чотирьох „тематичних” відділків: 1-го (антирадянські партії), 2-го (українська контрреволюція), 3-го (сільська контрреволюція), 4-го (церковний напрям). Були створені секретно-політичні відділки й в усіх оперативних секторах ДПУ УСРР, зокрема у Харківському. Відділок, у свою чергу, поділявся на 4 групи: робітнича, релігійно-монархічна, українська та сільська контрреволюція (дві останні групи були об’єднані в одну, вочевидь, для більш ефективного здійснення геноциду) [7, 39 – 40]. Особливо ефективно машина антиукраїнського терору запрацювала після приїзду в останні дні листопада 1932 р. заступника голови ОДПУ СРСР В. Балицького, який незабаром очолює ДПУ УСРР, щоб подолати наявні у республіці „організований саботаж хлібозаготівель та осінньої сівби, організовані масові крадіжки у колгоспах і радгоспах, терор по відношенню до найбільш стійких і витриманих комуністів, перекидання десятків петлорівських емісарів, розповсюдження петлорівських листівок”, а також знищити нібито існуюче в Україні „організоване контрреволюційне повстанське підпілля, яке пов’язане із закордоном та іноземними розвідками, головним чином польським генеральним штабом” [7, 124]. Завдяки зусиллям В. Балицького та наділеного диктаторськими повноваженнями другого секретаря ЦК КП(б)У та першого секретаря Харківського обкому П. Постишева у першій половині 1933 рр., коли Й. Сталін вирішив формально покінчити з „українізацією”, хвиля антиукраїнського терору сягнула апогею.

Методи, за допомогою яких діяв „дует” Постишева – Балицького були навіть для того часу вкрай відразливими та цинічними. Показовим прикладом „роботи” цих „чистильщиків” можуть бути віднайдені Ю. Шаповалом свідчення із соловецьких документів про те, як ці двоє робили „терориста”: з видатного вченого професора Чичкевича: „Гуцуляк розповідав, як Балицький і Постишев покликали до себе Чичкевича і запропонували йому писати про дії УВО у блоці з троцькістами. Чичке-

вич пішов додому і купив собі кілька пляшок горілки, випив, прийшов свосчасно, але нічого не написав. Тоді Балицький з Постишевим наказали його заарештувати і через деякий час викликали до себе у кабінет [...], пригостили цигаркою. „Ну як, – запитують, – усвідомили? Будете говорити правду? Ви ж хотіли вбити...” Балицький показує на себе і Постишева. Чичкевич кивнув головою, склали проткол і далі він писав на замовлення слідчого” [24, 37].

Українське селянство, стрижень української нації, яке зазнало найбільших втрат у ході антиукраїнської кампанії терору кінця 1920 – початку 1930-х років певною мірою усвідомлювало причини та сутність того, що відбувалося, що підтвержують свідчення очевидців. Так, наприклад, О. Півень, 1905 р. н., уродженець с. Шляхова Кегичевського району Харківської області, стверджує, що „старші люди” з його села знали про зв’язок між Українською Автокефальною Православною Церквою, „Спілкою визволення України” та С. Петлюрою, а також прихильно ставилися до них [28, 1519]. Широкі маси розуміли трагедію приспаних декларованою „українізацією” представників української національної інтелігенції та націонал-комуністів і виявляли до них щире та глибоке співчуття, подекуди ідеалізуючи в процесі усвідомлення геноциду навіть тих діячів, які проводили репресії проти селянства. Зокрема, так робить свідок О. Меркело, 1913 р. н., уродженець с. Колодажне Дворічанського району Харківської області, водночас доходячи у цілому слушних, хоча й дещо спрощених висновків щодо сутності подій кінця 1920 – початку 1930-х років на Україні: „І то, я вважаю, що голод був виключно проти українських людей, Чубаря викликали в Москву і там його розстріляли, Скрипник покінчив життя самогубством. Нема ні одних видатних українців, які були членами партії до революції, щою вони залишилися в живих. А пізніше вже добирали добрих прислужників собі” [27, 1044].

Таким чином, можна певно сказати, що розгром „українізації” та репресії проти української еліти є одним з епізодів геноциду української нації кінця 1920 – початку 1930-х років, що був тісно пов’язаний зі знищенням незалежної УАПЦ та кульмінацією антиукраїнського терору – Голодомором 1932 – 1933 рр. Отже, щодо намірів радянської влади під час здійснення нею своєї політики на Україні наприкінці 1920 – на початку 1930-х років можна погодитися зі враженнями тогочасного італійського консула у Харкові С. Граденіго, який вважав, що радянське керівництво хотіло „покласти край українській проблемі за кілька місяців коштом 10 – 15 мільйонів душ” [21, 58]. В. Липинський в одному зі своїх листів від 1 вересня 1924 р., коли Й. Сталін лише починав захоплювати владу у партії та країні, геніально передбачив імовірність „еволюції більшовизму в напрямі військово-націоналістичної [...] диктатури”, так само, як і недооцінку українською інтелігенцією такої імовірності [10, 56], що значною мірою й обумовило українську національну катастрофу кінця 1920 – початку 1930-х років. На нашу думку, можна погодитися щодо ставлення більшовиків до української інтелігенції зі словами Д. Донцова, який стверджував, що вони „чудово знають, що силу свою черпає Україна в тім горінню духовного вогню, який давав їй силу відганяти чужинецькі орди із своєї землі. Тому большевики так винищують українську інтелігенцію, старі пам’ятники нашої культури, тому [...] руйнуються старі храми Києва, особливо Св. Михайла, протектора Києва й України, щоб обірвати всі духовні зв’язки з нашою давньою духовою величчю, щоби нагомість поїти нас „московською отрутою”, обернувши в своїх рабів” [5, 34]. Натомість Й. Сталін та його оточення змогли

вчасно побачити загрозу „українського сепаратизму”, яка виходила від української національно свідомої інтелігенції та генетично пов’язаних із нею націонал-комуністів, і, випередивши дії ворогів, винищили їх дощенту.

Отже, покладаючи провину за здійснений наприкінці 1920 – на початку 1930-х років геноцид української нації на людиноненависницьку комуністичну систему та слідуючи поради одного з найвизначніших дослідників Голодомору 1932 – 1933 рр. Дж. Е. Мейса, Україна мусить нарешті подолати „нав’язаний Радами міф про дружбу народів”, який має змінити „справжнє і добровільне видужання від поганої радянської спадщини через дружбу і взаємне розуміння” [3, 95].

Література

1. Болаболъченко А. Спілка Визволення України (СВУ) // Злочин / Упор. П. Кардаш. – 2-ге вид. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2005. – С. 89 – 104.
2. Бутенко В., Лапчинська Н. Він уболівав за долю України // Реабілітовані історією. Харківська область: Книга перша. – Ч. 1 / ДП „Редакційно-видавнича група Харківського тому серії „Реабілітовані історією”. – К., Харків: Оригінал, 2005. – С. 152 – 162.
3. День і вічність Джеймса Мейса: 36. статей Дж.Е.Мейса та ін./ За заг. Ред. Л. І-вшині. – К.: ЗАТ „Українська прес-група”, 2005. – 450 с.
4. Др. Д. Донцов. Дух нашої давнини. – 2-ге вид. – Дрогобич: Відродження, 1991. – 344 с.
5. Донцов Д. Хаос сучасности і молодь. – К: КУН. – 40 с.
6. Злочин / Упор. П. Кардаш. – 2-ге вид. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2005. – 560 с.
7. Золотарьов В.А. Секретно-політичний відділ ДПУ УСРР: справи та люди / Упоряд. О.А. Ємельянов; Вступ. ст. С.А. Кокіна. – Харків: Фоліо, 2007. – 319 с.
8. Костюк Г. Теорія і дійсність: до проблеми вивчення теорії, тактики і стратегії більшовизму в національному питанні: Іст.-критичний нарис. – Мюнхен: Сучасність, 1971. – 150 с.
9. Лапчинська Н. І один у полі сила, коли він – воїн // Реабілітовані історією. Харківська область: Книга перша. – Ч. 1 / ДП „Редакційно-видавнича група Харківського тому серії „Реабілітовані історією”. – К., Харків: Оригінал, 2005. – С. 139 – 151.
10. Листи В’ячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930) / Упоряд. М. Дядюк; Відп. Ред. Серії Л. Головата; НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. – Львів, 2004. – 156 с.: ілюстр.
11. Лях Р. Репресування українців у 20 – 30-ті рр. // Історія. Ч.ІІ: Тези та повідомлення ІІІ Міжнародного конгресу українців. – Харків: Око, 1996. – С. 139 – 140.
12. Мейс Дж. Політичні причини голодомору в Україні (1932 – 1933 рр.) // Відлуння голодомору-геноциду 1932 – 1933. Етнокультурні наслідки голодомору в Україні. – Львів: НТШ, 2005. – С. 9 – 28.
13. Реабілітовані історією. Харківська область: Книга перша. – Ч. 1 / ДП „Редакційно-видавнича група Харківського тому серії „Реабілітовані історією”. – К., Х.: Оригінал, 2005. – 800 с.

14. Романів О. Голодомор 1932 – 1933 років – геноцид України (причини, масштаби, наслідки) // Відлуння голодомору-геноциду 1932 – 1933. Етнокультурні наслідки голодомору в Україні. – Львів: НТШ, 2005. – С. 29 – 40.
15. Сербин Р. За яку спадщину? – К., 2002. – 146 с.
16. Сергійчук В.І. „Українізація Росії”. Політичне ошуканство українців російською більшовицькою владою в 1923 – 1932 роках. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2000. – 336 с.
17. Степаненко Т.Л., Федоренко Л.В. Научная интеллигенция Украины в 20 – 30-е годы // Тоталитаризм и антитоталитарные движения: Международная научная конференция. – Харьков, 1995. – С.325–331.
18. Тамм А. До питання про роль Миколи Скрипника в українському національно-культурному відродженні 20-х рр. // Історія. Ч.ІІ: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. – Харків: Око, 1996. – С. 256 – 258.
19. Танюк Л. Талан і талант Леся Курбаса // Реабілітовані історією. Харківська область: Книга перша. – Ч. 1 / ДП „Редакційно-видавнича група Харківського тому серії „Реабілітовані історією”. – К., Харків: Оригінал, 2005. – С. 122 – 138.
20. Ткачова Л. Соціальні зміни в складі української інтелігенції та їх наслідки. 20 – 30 роки // Історія. Ч.ІІ: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. – Харків: Око, 1996. – С. 94 – 97.
21. Упокорення голодом: Зб. док. / Упор. М. Мухіна. – К.: АН України, Археографічна комісія, Ін-т археографії, 1993. – 312 с.
22. Цвілюк С.А. Українізація України: Тернистий шлях національно-культурного відродження за доби сталінізму. – Одеса: Маяк, 2004. – 200 с.
23. Шаповал Ю.І., Золотарьов В.А. Всеволод Балицький. Особа, час, оточення. – К.: Стило, 2002. – 468 с.
24. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії. – К.: Генеза, 2001. – 560 с.: іл.
25. Шуйський І. З Відня до Сандормошу // Реабілітовані історією. Харківська область: Книга перша. – Ч. 1 / ДП „Редакційно-видавнича група Харківського тому серії „Реабілітовані історією”. – К., Харків: Оригінал, 2005. – С. 113 – 121.
26. Oral History. Vol. 1 / Ed. for the Commission by James E. Mace and Leonid Heretz. – Washington, United States Government Printing Office, 1990. – 599 pp.
27. Oral History. Vol. 2 / Ed. for the Commission by James E. Mace and Leonid Heretz. – Washington, United States Government Printing Office, 1990. – 630 pp.
28. Oral History. Vol. 3 / Ed. for the Commission by James E. Mace and Leonid Heretz. – Washington, United States Government Printing Office, 1990. – 650 pp.
29. Граціозі А. Усвідомлювання Голодомору // Критика. – 2003. – № 12 (74). – С. 18 – 20 (журнал, Україна, м. Київ).
30. Гриневич Л.В. Сталінська „революція згори” та голод 1933 р. як фактори політизації української спільноти // Український історичний журнал. – 2003. – № 5. – С.50 – 64 (журнал, Україна, м. Київ).
31. Касьянов Г. Влада та інтелігенція на Україні в роки НЕПу // Journal of Ukrainian Studies. Vol. 15. – 1990. – № 2. – Р. 19 – 32 (журнал, Канада, м. Торонто, Канадський Інститут Українських Студій).

32. Мартин Т. Про кожного з нас думає Сталін... // Критика. – Критика. – 2003. – № 12 (74). – С. 14 – 18 (журнал, Україна, м. Київ)..

33. Sharoval Y. "On Ukrainian Separatism" // Harvard Ukrainian Studies. Vol. XVIII. – 1994. – № s. – P. 275 – 302 (журнал, США, Український науковий інститут Гарвардського університету).

34. George Y. Shevelov. The Language Question in the Ukraine in the Twentieth Century (1900 – 1941) // Harvard Ukrainian Studies. Vol. IX. – 1987. – № S. –P. 118 – 224 (журнал, США, Український науковий інститут Гарвардського університету).

35. Державний архів Харківської області. – ФР 1022 (Харківський округовий відділ профспілки текстильників, м. Харків). – Оп.1. – Спр. 255. – Арк. 7 – 18.

36. Державний архів Харківської області. – ФР 2766 (Народний суд 10-го рангу с. Андріївка Ізюмського округу, 1924/ 1925 – 1929/ 1930). – Оп.1. – Спр. 54, 55, 57, 79, 80, 82, 88.

37. Державний архів Харківської області. – ФР 2766 (Народний суд 10-го рангу с. Андріївка Ізюмського округу, 1924/ 1925 – 1929/ 1930). – Оп.1. – Спр. 307.

В.С. Майстренко, А.В. Корнев.

Антиукраинский террор после декларированной «украинизации»: почему?

Авторы исследуют коммунистический террор против украинской национальной элиты (интеллигенции) накануне и во время Голодомора 1932 – 1933 гг. на Украине как одну из составных частей геноцида украинской нации.

Ключові слова: більшовики, еліта, інтелігенція, „петлюрівці”, „українізація”

V. S. Maistrenko, O. V. Kornev.

The Terror Against Ukrainians After the Declare “Ukrainizaion”: Why?

In this article authors investigates the communist terror against Ukrainian national elite (intelligentsia) before and in the coarse of the Great 1932 – 1933 Famine of Ukraine as one of the parts of the genocide of Ukrainian nation.

Key wards: Bolsheviks, elite, intelligentsia, “Petliurs”, “Urainization”.